

دانشگاه پیام نور

دانشکده : علوم انسانی

گروه : زبان شناسی و زبان انگلیسی

عنوان پایان نامه : توصیف فرایندهای واژه‌سازی در زبان ترکی آذری
بر پایه‌ی دستور زایشی

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته : زبان شناسی همگانی

مؤلف

اسداله شمائی

استاد راهنما

دکتر محرم اسلامی

استاد مشاور

دکتر بلقیس روشن

ماه و سال انتشار

شهریور ۸۵

۱۳۸۷ / ۲ / ۱۱

۹۹۹۸۰

گروه: زبان شناسی و زبان انگلیسی

عنوان پایان نامه: توصیف فرایندهای واژه‌سازی در زبان ترکی آذری
بر پایه‌ی دستور زایشی

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته: زبان شناسی همگانی

مؤلف

اسداله شمائی

استاد راهنما

دکتر محرم اسلامی

استاد مشاور

دکتر بلقیس روشن

ماه و سال انتشار

شهریور ۸۵

تصویب نامه

پایان نامه تحت عنوان

توصیف فرآیند واژه سازی در زبان ترکی آذری بر پایه دستور زایشی

تاریخ دفاع: ۸۵ / ۷ / ۲
نمره: ۱۹
درجه: کله
نورده

اعضای هیات داوران

نام و نام خانوادگی	هیات داوران	مرتبه علمی	امضاء
۱- جناب آقای دکتر ممره اسلامی	استاد راهنما	استاد	
۲- سرکار خانم دکتر بلقیس روشن	استاد مشاور	استاد	
۳- جناب آقای دکتر بهمن زندی	استاد داور	استاد	
۴- سرکار خانم بلقیس روشن	نماینده گروه	استاد	

تقدیم به :

همسر مهربانم که دلسوزی‌ها و فداکاری‌هایش دشواری‌های زندگی را برایم آسان ساخته است.

تقدیر و شکر :

در مدت نگارش این پایان نامه از راهنمایی ها، نظرات و پیشنهادهای سودمند استاد ارجمند جناب آقای دکتر محرم اسلامی و سرکار خانم دکتر روشن بهره مند شده ام. امید است ذکر نام این استادان بزرگوار بتواند ذره ای از احترام قلبی و سپاسگزاری عمیق مرا نسبت به آنان نشان دهد، با این حال لغزش ها و نارسایی هایی که احتمالاً در این پایان نامه مشاهده شود بی شک همه بر عهده ی نگارنده است.

از همسر مهربان و فداکارم که همواره مشوق بنده بوده اند و از پدر و مادر عزیزم و برادرها و خواهرهای مهربانم که مرا برای همیشه مرهون خود ساخته اند، صمیمانه قدردانی و سپاسگزاری می کنم.

فهرست مطالب

صفحه	موضوع
۱	فصل اول : کلیات پژوهش
۲	مقدمه
۳	بیان مسأله
۳	پرسش های پژوهش
۳	اهداف پژوهش
۳	سابقه و ضرورت پژوهش
۴	روش پژوهش
۴	محدوده ی پژوهش
۴	مفاهیم کلیدی
۵	ساختار پایان نامه
۶	فصل دوم : مبانی نظری
۷	جایگاه ساختواژه در نظام زبان
۸	واژه و ساختواژه
۹	مفاهیم بنیادین ساختواژه
۹	انواع واژه از نظر ساختمان
۱۱	دستور زایشی
۱۳	مبانی دستور زایشی
۱۵	نظریه ی ساختواژه ی زایشی معیار
۱۸	ترکیب از دیدگاه نظریه ی زایشی - گشتاری
۲۱	هسته در اسم های مرکب
۲۲	دستور بافت آزاد
۲۳	نظریه ی ایکس - تیره در نحو واژه ها
۲۴	ترکیب در زبان انگلیسی
۲۵	تعیین هسته ی واژه مرکب

۲۸

فصل سوم : پیشینه‌ی پژوهش

۲۹

مروری بر مطالعات انجام شده در زمینه‌ی ساختواژه

۳۰

پیشینه‌ی محققان داخلی پیرامون زبان ترکی آذری

۳۰

حسن حسابگر

۳۰

محمودعلی چهرگانی

۳۰

شهرزاد محجوبی

۳۱

محمدابراهیم مریمی

۳۱

فریده دلجوی

۳۲

یاور دهقانی

۳۲

بابک جراحی

۳۳

محمود داوری بناب

۳۳

شمسی محمدنژاد

۳۴

یداله منصوری

۳۴

تقی حاجیلو

۳۴

لیلا رستگار

۳۵

حسن احمدی گیوی

۳۵

محمدعلی فرزانه

۳۵

رضا شعبانی

۳۵

حمیرا احدیان

۳۵

حسین خوش باطن

۳۶

فصل چهارم : پیشینه‌ی تاریخی و توصیفی زبان ترکی آذری

۳۷

زبان ترکی آذری

۳۷

رده بندی زبان ترکی آذری بر اساس ملاحظات ساختوازی

۳۹

ویژگی های زبان ترکی آذری

۴۱

نگاهی به تاریخ زبان ترکی آذری

۴۲

تقسیم بندی زبان های ترکی

۴۴

سابقه ی نوشتار زبان ترکی

۴۵

تقسیم بندی جغرافیایی زبان ترکی آذری

۴۵	لهجه‌های مختلف زبان ترکی آذری
۴۸	فصل پنجم: فرآیندهای واژه‌سازی در زبان ترکی آذری
۴۹	پسوندهای اشتقاقی در زبان ترکی آذری
۶۶	ترکیب
۶۹	ترکیب در زبان ترکی آذری
۷۲	فعل مرکب در زبان ترکی آذری
۷۴	تفاوت گروه اسمی و واژه‌های مرکب
۷۷	بازشناسی اسم مرکب از گروه اسمی
۷۹	جایگاه هسته در واژه‌های مرکب زبان ترکی آذری
۸۲	فصل ششم: خلاصه و نتیجه‌گیری
۸۳	خلاصه
۸۴	نتیجه‌گیری و پیشنهاد
۸۴	پیشنهاد
۸۵	کتابنامه
۹۰	واژه‌نامه‌ی انگلیسی - فارسی
۹۳	واژه‌نامه‌ی فارسی - انگلیسی
۹۶	چکیده انگلیسی

فهرست نمودارها

صفحه	عنوان
هفت	فهرست واج های زبان ترکی آذری
۱۲	نمودار شماره ی دو : نمای کلی دستور زایشی
۱۳	نمودار شماره ی سه : انگاره ی زبانی ساختگرایی آمریکایی
۱۴	نمودار شماره ی چهار : زبان
۱۴	نمودار شماره ی پنج : ذهن
۳۷	نمودار شماره ی شش : دسته بندی زبان ها ، شه گل (۱۸۱۸)
۴۳	نمودار شماره ی هفت : تقسیم بندی زبان های اورال - آلتائیک
۴۶	نمودار شماره ی هشت : تقسیم بندی لهجه های زبان ترکی آذری

فهرست نشانه ها

//	واج نویسی
A	صفت
AF	وند
N	اسم
NP	گروه اسمی
PP	گروه حرف اضافه دار
PRO	ضمیر
S	جمله
Sing	مفرد
V	فعل
VP	گروه فعلی

فهرست واج‌های زبان ترکی آذری

مثال‌ها

انگلیسی	فارسی	ترکی آذری	مشخصه‌های آوایی	واج‌ها
'gift'	هدیه	pây	همخوان انسدادی، دولبی، بیواک	/ p /
'empty'	خالی	boş	همخوان انسدادی، دولبی، واکدار	/ b /
'early'	زود	tez	همخوان انسدادی، دندانانی، بیواک	/ t /
'tongue'	زبان	dil	همخوان انسدادی، دندانانی - لثوی، واکدار	/ d /
'tocut'	بریدن	Kasmâk	همخوان انسدادی، کامی، بیواک	/ k /
'eye'	چشم	göz	همخوان انسدادی، کامی، واکدار	/ g /
'arm'	دست	qol	همخوان انسدادی، نرمکامی، واکدار	/ q /
'flowing'	روان	âxâr	همخوان سایشی، نرمکامی، بیواک	/ x /
'straw'	کاه	sâmân	همخوان خیشومی، دولبی، واکدار	/ m /
'ten'	ده	on	همخوان خیشومی، دندانانی - لثوی، واکدار	/ n /
'hen (female)'	مرغ	farik	همخوان سایشی، لب و دندانانی، بیواک	/ f /
'wealth'	ثروت	Vâr	همخوان سایشی، لب و دندانانی، واکدار	/ v /
'sound'	صدا	sas	همخوان سایشی، لثوی، بیواک	/ s /
'ice'	یخ	buz	همخوان سایشی، لثوی، واکدار	/ z /
'head'	سر	bâş	همخوان سایشی، لثوی - کامی، بیواک	/ ş /
'gesture'	ژست	žest	همخوان سایشی، لثوی - کامی، واکدار	/ ž /
'desert'	صحرا	čöl	همخوان سایشی، دندانانی - لثوی، بیواک	/ č /
'bitter'	تلخ	âj i	همخوان سایشی، دندانانی - لثوی، واکدار	/ j /
'apple'	سیب	âlmâ	همخوان کناری، لثوی، واکدار	/ l /
'snow'	برف	qâr	همخوان لرزشی، لثوی، واکدار	/ r /
'land'	زمین	yer	همخوان غلتی، نرمکامی، واکدار	/ y /
'weather'	هوا	hâvâ	همخوان سایشی، چاکنایی، بیواک	/ h /
'rope'	طناب	ip	واکه ی گسترده، پیشین، افراشته	/ i /
'flower'	گل	gül	واکه ی گرد، پیشین، افراشته	/ ü /
'wind'	باد	yel	واکه ی گسترده، پیشین، متوسط (نیم باز)	/ e /
'leather'	چرم	gön	واکه ی گرد، پیشین، متوسط (نیم باز)	/ ö /
'hand'	دست	al	واکه ی گسترده، پیشین، افتاده	/ a /
'girl'	دختر	qîz	واکه ی گسترده، پسین، افراشته	/ î /
'water'	آب	su	واکه ی گرد، پسین، افراشته	/ u /
'hail'	تگرگ	dolu	واکه ی گرد، پسین، متوسط (نیم باز)	/ o /
'honey'	عسل	bâl	واکه ی گسترده، پسین، افتاده	/ â /

پایان نامه‌ی حاضر تحت عنوان « توصیف فرایندهای واژه سازی در زبان ترکی آذری بر پایه‌ی دستور زایشی » دو فرایند ترکیب و اشتقاق را که به عنوان دو فرایند عمده‌ی واژه سازی در همه‌ی زبان ها به کار می رود، در ساخت واژه های زبان ترکی آذری مورد بررسی قرار داده است. پسوندهای اشتقاقی با ذکر نمونه ها دسته بندی شده اند و فرایند ترکیب نیز با ذکر نمونه هایی توصیف شده است.

نگارنده در این پایان نامه کوشیده است دو فرایند ترکیب و اشتقاق را در نظام واژه سازی زبان ترکی آذری با رویکرد زایشی توصیف و تجزیه و تحلیل نماید و زایایی نظام واژه سازی زبان ترکی آذری را نمایان سازد. پایان نامه شامل شش فصل می باشد. در فصل اول پس از مقدمه به جایگاه ساختواژه در نظام زبان اشاره شده و سپس به بیان مساله، پرسش ها، اهداف پژوهش، اهمیت، ضرورت و روش پژوهش، محدوده‌ی پژوهش، مفاهیم کلیدی و ساختار پایان نامه پرداخته شده است. در فصل دوم مبانی نظری پژوهش ارائه شده است. در فصل سوم پیشینه‌ی پژوهش آمده که در آن پژوهشهای پیشین به اجمال معرفی شده اند. در فصل چهارم پیشینه‌ی تاریخی و توصیفی زبان ترکی آذری آمده که به معرفی زبان ترکی آذری پرداخته ایم. در فصل پنجم فرایندهای واژه سازی در زبان ترکی آذری در ذیل دو عنوان اشتقاق و ترکیب ارائه شده است. در فصل ششم به خلاصه، نتیجه گیری و ارائه پیشنهاد برای پژوهش های آتی پرداخته شده است.

واژگان کلیدی: زبان ترکی آذری - دستور زایشی - ساختواژه - اشتقاق - ترکیب

فصل اول : کلیات پژوهش

افراد بشر احساسات، اندیشه ها، باورها و خواسته های خود را به وسیله ی زبان به یکدیگر ابراز نموده و نیازهای یکدیگر را رفع می نمایند. زبان عنصر اصلی فرهنگ است و آینه و نماینده ی فرهنگ مردمی است که آن را برای بیان فکر خود به کار برده اند و چند زبانگی دقیق ترین بازتاب چند فرهنگی است.

زبان ترکی آذری، زبان مادری تعداد زیادی از ایرانیان می باشد و پژوهش درباره ی این زبان گامی است در جهت حفظ و تقویت این فرهنگ.

زبان ها از جنبه های مختلف، از جمله در نظام های نوشتاری، آواها، آرایش عناصر جمله و در شیوه های بیان معانی مختلف باهم متفاوتند. اما از میان همه ی این جنبه ها معمولاً مردم بیش از همه، واژه ها را به منزله ی واحدهای زبانی تلقی می کنند. «واژگان»^۱ بخش مهمی از توانش اهل زبان را تشکیل می دهد. اهل زبان عموماً علیرغم کاربرد واژه ها در زندگی روزمره از توصیف نظام مند این توانش عاجزند. بخشی از علم زبان شناسی تحت عنوان «ساختواژه»^۲ به مطالعه ی ساختمان واژه ها می پردازد.

اشتیاق و ترکیب فرایندهای واژه سازی بنیادینی هستند که در همه ی زبان ها به کار می روند. این فرایندها اساساً با قاعده و نظام مند هستند و زبان شناس آنها را بر حسب قواعد عامی ارائه می دهد که چگونه تکواژها برای تولید واژه ها به هم می پیوندند. نظام واژه سازی در همه ی زبان ها از ویژگی زبانی برخوردار است. منظور از زبانی ساختوازی، خلق واژه های جدید است. در دستور زایشی، زبانی نحوی امری مسلم است. چنانکه در نقل قول زیر از چامسکی نیز به چشم می خورد: «گویشوران هر زبان قادرند جملات تازه ای را که در آن زبان ساخته می شود درک کنند و خود نیز جملات تازه ای بسازند.» [۳۵، ۳۱ - ۳۰]. در سطح ساختواژه نیز وضع به همین منوال است و هر گویشوری قادر است از رهگذر قواعد ساختوازی، واژه های تازه ای بسازد و نیز واژه های تازه را بفهمد.

این پایان نامه می کوشد فرایندهای واژه سازی در زبان ترکی آذری را با رویکردی مبتنی بر دستور زایشی توصیف نماید و شامل شش فصل می باشد. در فصل اول پس از مقدمه به جایگاه ساختواژه در نظام زبان اشاره شده و سپس به بیان مساله، پرسش ها، اهداف پژوهش و اهمیت، ضرورت و روش پژوهش، محدوده ی پژوهش، مفاهیم کلیدی و ساختار پایان نامه پرداخته شده است. در فصل دوم مبانی نظری پژوهش ارائه شده است. در فصل سوم پیشینه ی پژوهش آمده که در آن پژوهشهای پیشین به اجمال معرفی شده اند. در فصل چهارم پیشینه ی تاریخی و توصیفی زبان ترکی آذری آمده که به معرفی زبان ترکی آذری پرداخته ایم. در فصل پنجم فرایندهای واژه سازی در زبان ترکی آذری در ذیل دو عنوان اشتقاق و ترکیب ارائه شده است. در فصل ششم به خلاصه، نتیجه گیری و ارائه پیشنهاد برای پژوهش های آتی پرداخته شده است.

زبان ترکی آذری زبان مادری تعداد زیادی از ایرانیان می باشد اما به جهت نبود زمینه های رشد، گسترش و کاربرد زبان ترکی آذری به عنوان زبان آموزشی و مکتوب در ایران و برخی محدودیت ها، پژوهش های علمی اندکی درباره این زبان صورت گرفته است و تحقیق درباره ی جنبه های مختلف آن ضرورت دارد. این پژوهش بخش واژگان زبان ترکی آذری را مورد مطالعه قرار می دهد.

« واژه ها » بخشی از توانش زبانی اهل زبان را تشکیل می دهند. اهل زبان عموماً علیرغم کاربرد واژه ها در زندگی روزمره از توصیف نظام مند این توانش عاجزند.

شاخه ای از علم زبان شناسی تحت عنوان « ساختواژه » به مطالعه ی نظام واژه سازی زبان می پردازد. یکی از مسائلی که در حوزه ی ساختواژه مطرح می شود این پرسش است که واژه های زبان چگونه ساخته می شوند؟ توصیف فرآیند واژه سازی در زبان ترکی آذری مسأله ی اساسی پژوهش حاضر می باشد.

پرسش های پژوهش :

پرسش هایی که در این پژوهش مطرح می باشند عبارتند از :

- ۱- فرآیندهای واژه سازی در زبان ترکی آذری کدامند؟
- ۲- پسوندهای اشتقاقی در زبان ترکی آذری چگونه عمل می کنند؟
- ۳- فرآیند ترکیب در زبان ترکی آذری به چه صورت در نظام واژه سازی به کار می رود؟

اهداف پژوهش :

هدف کلی این پژوهش توصیف فرآیند واژه سازی در زبان ترکی آذری می باشد. این پژوهش خواهد کوشید فرآیند واژه سازی در زبان ترکی آذری را بر پایه ی دستور زایشی توصیف و تجزیه و تحلیل نماید. نگارنده قصد دارد تا از مجرای این هدف کلی به توصیف جامعی از فرآیند ترکیب و اشتقاق در واژه سازی زبان ترکی آذری دست یابد و امیدوار است که بتواند دانش زبانی اهل زبان در بخش ساختواژه را انعکاس دهد و با شمس ذاتی اهل زبان همسویی و همخوانی داشته باشد و یافته های آن در گسترش گونه ی نوشتاری این زبان ترکی آذری، آموزش زبان، تألیف فرهنگ های زبانی، آموزش زبان، دستورنویسی و پژوهش های زبانی مورد استفاده قرار گیرد.

سابقه و ضرورت پژوهش :

در همه ی کتب دستور زبان ترکی آذری بخشی نیز به توصیف ساختمان واژه های این زبان اختصاص یافته است. اکثر این کتاب ها با معیارهای دستور سنتی نگاشته شده اند و از دستاوردهای زبان شناسی جدید بهره نبرده اند. برای نمونه مرحوم دکتر محمدتقی زهتابی [۱۶] و مرحوم دکتر محمدعلی فرزانه [۲۲] با رویکردی سنتی به مطالعه ی ساختواژه ی زبان

ترکی آذری پرداخته اند. دو پایان نامه ی دانشگاهی نیز به گونه ای به بحث واژگان در زبان ترکی آذری توجه نموده اند. (محمدنژاد [۱۹] و شیرزاده [۶۵]). اما تاکنون پژوهش مستقلی درباره ی فرآیند واژه سازی در زبان ترکی آذری بر پایه ی دستور زایشی صورت نگرفته است و پژوهش در این زمینه ضروری به نظر می رسد.

روش پژوهش :

پژوهش حاضر در چارچوب نظریه ی زایشی صورت گرفته است. روش به کار برده شده در آن توصیفی بوده که شامل توصیف ساختاری داده های موجود در زبان و تجزیه و تحلیل آن ها می باشد. گردآوری اطلاعات در این پژوهش به صورت کتابخانه ای بوده و نگارنده اسناد و مدارک مکتوب در حوزه ی ساختواژه ی زبان ترکی آذری را مد نظر قرار داده است. همچنین پایان نامه ها و مقالات متعددی که در این خصوص نگارش یافته، بررسی و از آنها فیش برداری شده است.

محدوده ی پژوهش

بیکره ی زبانی مورد استفاده در این پژوهش گونه ی مکتوب زبان ترکی آذری است ولی چون نگارنده خود بومی زبان است، گاهی از شم زبانی خویش یا دیگر گویشوران نیز بهره جسته و در برخی از نمونه ها نیز از گونه ی غیر مکتوب بهره گرفته است.

مفاهیم کلیدی

زبان ترکی آذری^۱

این زبان در بخش بزرگی از شمال غرب ایران، شامل استان های آذربایجان غربی و شرقی، اردبیل، زنجان و نیز بخشهایی از مناطق مرکزی ایران از جمله تهران، کرج، ساوه، قزوین، همدان، اراک و نیز فارس و خراسان دارای سخنگویان بسیاری است. زبان ترکی آذری، زبان رسمی کشور جمهوری آذربایجان می باشد. در برخی از نواحی کشورهای ترکیه، عراق، سوریه، چین، افغانستان، ازبکستان، گرجستان، داغستان و اوکراین نیز به این زبان تکلم می شود.

ساختواژه

هر زبان از میان صداهای بسیاری که دستگاه گویایی انسان می تواند تولید کند معدودی را بر می گزیند و از آنها برای ساختن واحد های معنی دار خود بهره می جوید. به این ترتیب از ترکیب واحدها تکواژها، از ترکیب تکواژها واژه ها، از ترکیب واژه ها گروه ها و از ترکیب گروه ها جمله ساخته می شود. بررسی چگونگی ترکیب تکواژها با یکدیگر و ساخته شدن واژه، یا به عبارت دیگر ساختار درونی واژه را ساختواژه می گویند. [۷، ۲۱].

۱. در مباحث این بخش از اثر دکتر هیت [۳۶] بهره گرفته ام.

اشتقاق

در اشتقاق از طریق وندافزایی واژه‌ی جدید ساخته می‌شود. وندهای اشتقاقی اگر به واژه یا تکواژ پیوندند واژه جدیدی به دست می‌آید. اشتقاق بر دو نوع است: اشتقاق گذران و اشتقاق ناگذران. اگر در نتیجه‌ی وندافزایی مقوله‌ی دستوری واژه تغییر کند، با اشتقاق گذران سروکار داریم و اگر مقوله‌ی دستوری واژه تغییر نکند اشتقاق ناگذران است. [۱۵، ۲۱]

ترکیب

در ترکیب برخلاف اشتقاق وندافزایی صورت نمی‌گیرد بلکه دست کم دو تکواژ آزاد به یکدیگر می‌پیوندند و کلمه‌ی جدید می‌سازند. [۱۴، ۲۱].

فصل دوم : مبانی نظری

جایگاه ساختواژه در نظام زبان^۱

زبان شناسان در این نکته اتفاق نظر دارند که توانایی زبان در خلق جمله های تازه و بی حد و مرز است. زبان پدیده ای است قاعده مند و فرا گرفتن آن به آدمی امکان می دهد تا بی نهایت جمله خلق کند. نوام چامسکی این نکته را چنین بیان می کند: « فردی که زبانی را می داند در حقیقت نظامی از قواعد را فرا گرفته است، نظامی که لفظ و معنا را به طریقی خاص به هم پیوند می دهد. » [۲۵ ، ۴۵] .

هر زبان از میان صداهای بسیاری که دستگاه گویایی انسان می تواند تولید کند معدودی را بر می گزیند و از آنها برای ساختن واحد های معنی دار خود بهره می جوید. به این ترتیب از ترکیب واج ها تکواژها، از ترکیب تکواژها واژه ها، از ترکیب واژه ها گروه ها و از ترکیب گروه ها جمله ساخته می شود.

بررسی چگونگی ترکیب تکواژها با یکدیگر و ساخته شدن واژه، یا به عبارت دیگر ساختار درونی واژه را ساختواژه می گویند. تکواژها بر اساس قواعد ساختواژی ترکیب می شوند و واژه ها را می سازند. تعداد واژه ها بسیار بیش از تکواژهاست و در افراد بزرگسال گاه به ده ها هزار می رسد. در این جا نقش دستگاه ساختواژی آشکاری می شود. دستگاه ساختواژی به زبان امکان می دهد که با هزینه ای هر چه کمتر مفاهیم جدید را بیان کند، و در نتیجه از بار حافظه ی گویشور می کاهد. [۲۷ ، ۴۲] برای نمونه گویشور ترک زبان می آموزد که با ترکیب اسم و پسوند « -čV - »^۲ اسم فاعل ساخته می شود. آگاهی از این قاعده به او امکان می دهد که معنای ده ها واژه همانند واژه های زیر را به سهولت دریابد و خود صورت هایی را که نشنیده است بسازد.

مثال:

- اسم فاعل = -čV + اسم
 (نانو) čorak + čî = čorakčî
 (آهنگر) damir + čî = damirčî
 (زبان شناس) dil + čî = dilčî (زبان)
 (فروش فروش) farš + čî = farščî
 (مسافر) yol + čo = yolčo (راه)

۱. در مباحث این بخش از اثر کم حجم اما ارزشمند دکتر طباطبایی [۲۱] بهره برده ام.

۲. نشانه ی « V » در کل پایان نامه نماینده ی واکه (vowel) می باشد.

هر بحثی درباره ی ساختواژه مفروض به این است که در زبان واژه وجود دارد و برخی از آنها دارای ساختار می باشند. تعریف واژه برای مدت زیادی مسئله ی مهمی در زبان شناسی بوده است. هر تعریفی که از واژه ارائه دهیم باز عناصری در برخی از زبان ها پیدا می شود که سخنگویان آن زبان ها آنها را واژه می نامند در حالی که با تعریف ارائه شده همخوانی ندارد. با وجود مشکلاتی که در دست یابی به یک تعریف جامع و مانع از واژه وجود دارد، باز دلایل قانع کننده ای برای وجود عنصری بنام واژه می توان ارائه نمود. دلیل نخست آن که سخنگویان هر زبانی حتی بیسوادهایشان هم با ششم زبانی خود واژه ها را تشخیص می دهند. برای مثال اگر از آنها خواسته شود جمله ای را واژه به واژه تکرار کنند و پس از هر واژه درنگ کنند در غالب موارد به سهولت از عهده ی این کار بر می آیند. [۶۳، ۳۴] دلایل دیگری نیز برای اثبات واقعیت زبانی واژه وجود دارد: همچنانکه ماتئوس [۵۹، ۹۹] بیان می کند؛ تکواژهای وابسته همراه با واژه ها به کار می روند. برای نمونه علامت های جمع بی قاعده در زبان انگلیسی تنها با واژه های خاصی به کار می روند. مثلاً علامت جمع en- تنها با واژه ی OX بکار می رود. دلیل دیگر اینکه ترتیب عناصر در واژه ها اغلب مستقل یا حتی به شکل جبری متفاوت از ترتیب زنجیره ای واژه ها در جمله است. برای نمونه در مقایسه ی صفت های زبان انگلیسی وقتی که از واژه ی «more» استفاده می کنیم، آنرا قبل از صفت قرار می دهیم؛ more curious، ولی وقتی از «er-» استفاده می کنیم، آن را بعد از صفت بکار می بریم couriouser. دلیل آخر برای اثبات واقعیت زبانی واژه این است که در زبانهایی که هماهنگی آوایی دارند (برای نمونه: فنلاندی و ترکی) محدوده ی کاربرد هماهنگی آواها، واژه است. همچنین در زبانهایی که دارای تکیه ی ثابت می باشند (برای نمونه: ایسلندی، لهستانی و ترکی) یکی از نقش های تکیه مشخص ساختن واژه هاست. برای مثال در زبان ایسلندی که تکیه همواره بر روی هجای اول قرار می گیرد، هر هجای تکیه بر نشان دهنده ی واژه ی جدید است. همه این دلایل نشان دهنده ی آن است که واحدی به نام واژه وجود دارد، اما آنچه که سخنگویان بومی زبان آن را واژه می نامند از زبانی به زبان دیگر فرق می کنند.

در زبان پاتویی «wü. to. kuchum. punku. rügani. yugwi. va. ntü. mü» واژه ای است به معنای «کسانی که می خواهند بنشینند و گاو سیاهی را با چاقو تکه تکه کنند». [۶۳، ۳۰] در زبان اسکیمویی [a: wlisa. ut. isszar. si. niarpu. rja] واژه ای است به معنای «من در پی یافتن چیزی مناسب برای قلاب ماهی هستم». [۴۰، ۲۷]. در زبان ترکی «ev.lar.in.de» واژه ای است به معنای «در خانه هایشان». [۵۶، ۳۰]. از این نمونه ها فراوان می توان ذکر کرد لذا به نظر می رسد که مفهوم واژه در همه ی زبانها یکسان نیست. به عبارت دیگر نمی توان تعریفی واحد برای واژه در همه زبانها ارائه داد. جز این تعریف که واژه آن چیزی است که سخنگویان بومی زبان آن را واژه می شمارند. [۵۹]. بدیهی است که این گونه تعریف های دوری ارزشی در تحلیل های زبانی نخواهند داشت.

گویا قواعدی که باید برای ساختواژه وضع کرد بستگی به آن چیزی دارد که در هر زبان واژه محسوب می شود. ساخت واژه هایی از قبیل آنچه که در زبان اسکیمویی وجود دارد و نمونه اش در بالا ذکر شد، بهتر است با قواعد نحوی مورد مطالعه قرار گیرد. ساخت واژه هایی از قبیل آنچه که در زبانهای ترکی و لاتین وجود دارد و نمونه هایی از آنها ذکر گردید، بهتر است با قواعدی که به عوامل نحوی بستگی دارند، بررسی شود. اما هیچ یک از این موارد، زیر عنوان ساختواژه مورد مطالعه قرار نمی گیرند. ساختواژه اصطلاحی مفید است، اما در کل همه شیوه های ساخت آنچه را که واژه محسوب می شود، در بر نمی گیرد. بویژه کاربرد عنوان ساختواژه زمانی مفید است که قواعد ساخت واژه ها شبیه قواعد ساخت جمله ها نباشد. (همانند نمونه ی ذکر شده از زبان اسکیمویی).

مفاهیم بنیادین ساختواژه

در این بخش مفاهیم مهم ساختواژه را با ذکر نمونه هایی از زبان ترکی آذری برمی شماریم و به اختصار توضیح

می دهیم.

واژه ، صورت کلمه ، واژه قاموسی : « واژه » اصطلاحی کلی و مبهم است زیرا همه ی صورت های تصریفی و اشتقاقی را شامل می شود و مرزی بین آنها مشخص نمی سازد. زبان شناسان برای پرهیز از این ابهام از دو اصطلاح صورت کلمه و واژه ی قاموسی بهره می گیرند.

در نظام معنی شناسی زبان ، واحد ممیز کمینه واژه ی قاموسی نام دارد. چنین فرض می شود که واژه ی قاموسی واحدی انتزاعی است که مجموعه ای از گونه های دستوری ، تظاهرهای آن هستند. برای مثال / učmâq / (پریدن) در زبان ترکی آذری واژه ای قاموسی است که صورت های زیر تظاهرهای آن هستند :

شناسه + پسوند زمان گذشته + ریشه فعلی		شناسه + پسوند زمان حال + ریشه فعلی	
učdum	پریدم	učurâm	می برم
učdun	پریدی	učursan	می پری
učdu ø	پرید	učuru	می پرد
...		...	

این عنصر را از آنجا واژه قاموسی می نامیم که معمولاً مدخل های فرهنگ های لغت از این صورت تشکیل می شوند. برای مثال در فرهنگ های زبان ترکی / učmâq / (پریدن) ، یک مدخل مستقل را تشکیل می دهد ، حال آنکه این مسئله درباره ی واژه های / učurâm / (می برم) ، / učursân / (می پری) ، / učuru / (می پرد) و ... « صادق نیست. حال ببینیم « صورت کلمه » چیست ؟ تظاهر عینی واژه قاموسی در شکل آوایی یا نوشتاری که در هر موقعیت شکل خاصی به خود می گیرد « صورت کلمه » نام دارد. در مثال فوق « učdum » (پریدم) ، / učdun / (پریدی) ، / učdu / (پرید) و ... « صورت کلمه های واژه ی قاموسی / učmâq / (پریدن) هستند. البته آنچه در بالا آمد توصیف واژه در نظام معنی شناسی زبان بود. واژه در تحلیل های دستوری ، واحدی است که از یک یا چند تکواژ ساخته می شود و در ساختمان گروه به کار می رود.

انواع واژه از نظر ساختمان

پیش از آنکه انواع واژه را از نظر ساختمان بیان کنیم باید تکواژ و انواع آنرا توصیف کنیم. تکواژ کوچکترین واحد معنی دار زبان است. مثلاً واژه ی / čorakčî / به معنای « نانوا » از دو تکواژ ساخته شده است : واژه ی / čorak / به معنای « نان » و پسوند فاعلی « -čî ». تکواژ خود بر دو نوع است : تکواژ آزاد ، تکواژ وابسته. تکواژ آزاد تکواژی است که می تواند به تنهایی و به طور مستقل بکار می رود ، مانند / quš / (پرنده) ، / gün / (آفتاب) ، / yel / (باد). تکواژ وابسته به تنهایی و به طور مستقل بکار نمی رود و به تکواژهای دیگر می پیوندد ، مانند : تکواژهای « -lâr » و « -čî » در واژه های / qušlâr / (پرنده ها) و / dâqčî / (کوهنورد).